

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.и.н. Любомир Огнянов на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“

Автор на дисертационния труд: Маргарет Николаева Поппетрова

Тема на дисертационния труд: „Книгоиздаването в социалистическа България:
процеси и политики (1944 – 1956)“

Област на висшето образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.2. История и археология

Докторска програма: История на България. Съвременна българска история

Научен ръководител: проф. д-р Евгения Иванова Калинова

Темата на дисертационния труд на редовния докторант Маргарет Николаева Поппетрова е посветена на една значима, но слабо проучена проблематика от съвременната българска история – книгоиздаването в страната в периода 1944 – 1956 г. По тези въпроси има няколко изследвания на историци, културолози и литературни критици, но те засягат само отделни аспекти на посочената тема. Така че нуждата от едно цялостно проучване на политиката на БКП и българската държава в областта на книгоиздаването през първите години след политическата промяна на 9 септември 1944 г. е съвсем належаща.

За написването на дисертационния труд „Книгоиздаването в социалистическа България: процеси и политики (1944 – 1956)“ са използвани разнообразни източници – непубликувани материали от Централния държавен архив и от Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, публикувани документи, периодичен печат, дневници и спомени, литературни анкети, библиографски издания и други. Авторката е добре запозната с публикациите за културните процеси и събития през разглеждания период и ги използва коректно в своята разработка, като изразява и свое мнение по оценката и становищата на техните автори.

Хронологическите граници на изследването са ясно очертани и добре обосновани. Двете крайни години (1944 и 1956) обособяват един сравнително продължителен период от развитието на културния живот в България в най-ново време, който се отличава със своята специфика и особености.

Напълно приемлива е и структурата на дисертационния труд. Работата се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения с общ обем 328 страници. Разпределението на съдържанието в трите глави е на основата на хронологическия принцип. Първата глава („Книгоиздаването в преходния период“) обхваща периода 1944 – 1948 г., втората глава („Създаването на социалистическото книгоиздаване“) – 1948 – 1952 г., и третата глава („Ръководено книгоиздаване“) – 1952 – 1956 г. Изложението в отделните глави (по параграфи и подпараграфи) пък е съобразено с тематичните акценти в тях.

Без да се спирам на съдържанието на отделните глави и параграфи и да следвам стриктно тяхната хронологическа и логическа последователност, ще се опитам да открия основните научни приноси в дисертацията на Маргарет Поппетрова в следните направления:

1. Кратко, но съдържателно е очертано състоянието на българското книгоиздаване в навечерието на 9 септември 1944 г. Обобщенията на авторката се основават на някои безспорни факти, като: развита полиграфична база, добре профилирани издателства, изградена мрежа от професионалисти (издатели, редактори, преводачи, илюстратори и оформители), развита система на книгоразпространение. Същевременно, не е пренебрегнато обстоятелството, че чрез органите на Министерството на народното просвещение, Дирекцията на националната пропаганда (до юли 1944 г.) и Камарата на народната култура държавата осъществява контрол и цензура и в книгоиздателската сфера.

2. На основата на богатата документална база е разкрито развитието на книгоиздателския сектор през 1944 – 1947 г. Тези години Маргарет Поппетрова основателно определя като специфичен преходен период, а не като години на „народна демокрация“ (каквото е традиционното определение в литературата, макар и с кавички). Тя посочва двете основни тенденции в политиката на новия режим към интелигенцията през

периода: от една страна – репресии и ограничения, а от друга страна – опити за подпомагане и приобщаване. В сферата на книгоиздаването, отбелязва авторката, се засилва ролята на държавата като ръководещ и контролиращ фактор и особено на главната политическа сила в управлението на страната – Българската работническа партия (комунисти). В дисертационния труд са намерили задълбочена разработка въпросите за мястото на Министерството на пропагандата (преименувано през 1945 г. в Министерство на информацията и изкуствата) в провеждането на новата културна политика, отношението на партиите и правителствата на Отечествения фронт към професионалните съюзи на писателите, издателите и книжарите, възстановяването на съществуващи по-рано издателства и създаване на нови, и други. Характерно за този период е едновременното съществуване на частни, държавни, кооперативни и партийни издателства. С много конкретни примери е показано каква българска и преводна художествена литература е издавана, какви нови теми и сюжети се появяват, какъв е делът на съветската книга в българското книгоиздаване.

3. Важно място в дисертацията е намерил проблемът за ликвидирането на частните книгоиздателства в България през 1947 – 1948 г., които са пречка за налагането на комунистическата идеология. Това събитие авторката правилно свързва с възприемането на нов политически курс от БРП (к) след създаването на Коминформбюро през септември 1947 г., ликвидирането на политическата опозиция в страната, приемането на Конституция на Народна република България на 4 декември 1947 г. и проведената национализация в края на м. декември с. г. В тази връзка са посочени и коментирани основните актове, които очертават рамките на процеса на ликвидиране на частното книгоиздаване в България: образуването на Държавно полиграфично обединение (март 1948 г.), създаването на отдел „Музеи, библиотеки и книгоиздаване“ към новоучредения Комитет за наука, изкуство и култура (март с. г.), публикуването на Указ за книгоиздаването (22 май 1948 г.) и на Наредба за ликвидиране на частните книгоиздателства (12 юли 1948 г.).

4. В центъра на дисертационния труд на Маргарет Поппетрова е процесът на изграждане на държавна книгоиздателска система в България от социалистически тип през

1948 – 1952 г. Този процес тя разглежда в идеологически контекст, тъй като през този период пред книгоиздаването вече е поставена задачата да популяризира и налага идеологическите постановки на БКП и да бъде в служба на политиката на комунистическия режим. В своя анализ на дейността в областта на книгоиздаването и книгопечатането авторката се позовава на документи от първостепенна важност, каквито са Законът за книгопечатането от 7 март 1949 г., Правилника за упражняване на книгоиздателска дейност от 13 май 1949 г. и Постановлението на Министерския съвет от 31 юли 1950 г. за създаване на Главна дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения (ГДИППТПП). Тя потвърждава документално, че през тези години изцяло се копира съветската практика в книгоиздаването, което намира израз във въвеждането на планирането, нормирането на работата, определянето на тиражите, утвърждаването на хонорарните таблици, организирането на изложби на книгата, отчитането на продукцията, създаването на съвети към издателствата, обучението на кадри в отрасъла и т.н. Дисертацията дава точна представа какъв вид литература е издавана през този период и каква е специфичната дейност на такива издателства, като „Партиздат“, „Народна просвета“, „Български писател“ и други.

5. С приносен характер е и доказателственият материал относно контрола върху издателската дейност. С него докторантката разкрива ролята на Главното управление по въпросите на литературата и издателствата (Главлит) през 1952 – 1956 г. като всевластен цензурен орган в сферата на книгоиздаването. С оглед на „опазването на държавната тайна“ с него се упражнява цялостен контрол в издателското дело – политически, идеологически, икономически и организационен. Контролни функции също имат отдел „Наука, образование и издателства“ на ЦК на БКП, както и Главната дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения, която през 1954 г. е интегрирана в новосъздаденото Министерство на културата. Особена проява на цензурния режим в годините на сталинизма е изземването през 1954 г. на т. нар. „реакционна, вредна и остаряла литература“. И още едно специфично явление в

литературния живот на страната през първата половина на 50-те години на XX век е открито в дисертацията – наличието на автоцензура сред писателите, редакторите, коректорите и издателите.

6. Приносни моменти в дисертацията има и при разкриването на някои общи характерни процеси в книгоиздаването след 9 септември 1944 г., например:

- равновесие между издавана класическа и съвременна литература;
- превес на съветската литература сред преводните заглавия от страните на Източна Европа;
- ограничено присъствие на западната литература на българския книжовен пазар;
- поява на силно идеологизирани предговори в книгите от западни автори;
- осъществяване на преводи на български произведения на чужди езици;
- поощряване на издаването на научно-популярни заглавия;
- съветизация в учебната и научно-популярната литература;
- възприемане на метода на „социалистическия реализъм“ в литературата и изкуствата;
- повишено внимание към илюстрациите и художественото оформление на книгите.

Към положителната оценка на дисертационния труд следва също да се добави и следното:

- вярна картина на историческата епоха и на културните процеси в страната през изследвания период;
- отчитане влиянието на външния фактор върху културната политика на България след войната;
- разкриване на слабите и добрите страни в провежданата държавна политика в сферата на книгоиздаването;
- ясно изразена собствена позиция по разглежданите процеси, събития и личности;
- добре оформен научен апарат в цялата работа;
- висока равнище на стила и езика на авторката.

Основните ми критични бележки и препоръки се отнасят до следното:

1. В темата на дисертацията понятието „социалистическа България“ е точно за периода 1948 – 1956 г., а в по-малка степен – за периода 1944 – 1947 г. По-подходящо за целия период би било заглавието „Книгоиздаването в България (1944 – 1956)“.

2. Трета глава „Ръководено книгоиздаване“, обособена на хронологическия принцип, обхваща годините 1952 – 1956. В нея обаче е включен и параграфът „Характерни процеси в областта на книгоиздаването“, който се отнася за целия разглеждан период (1944 – 1956). Затова този параграф (от около 35 страници) би могло да бъде обособен като самостоятелна, четвърта глава на дисертацията.

3. Има много пасажи в трети параграф на трета глава (особено в изложението за чуждата литература на български език и за преводите от български на чужди езици), в които под линия не е посочен източникът на информация. Понятно е, че част от тези източници се повтарят, но въпреки това те трябва да се отбелязват, макар и със съкращенията: „Пак там“ или „Цит. съч.“

4. На с. 59 е допусната една техническа грешка – Конституцията на НРБ е приета на 4 декември, а не на 7 декември 1947 г., а в цитирания член 80 се забелязват малки неточности.

В заключение ще подчертая, че дисертационният труд на Маргарет Поппетрова е оригинална научна разработка, която запълва важна празнина в съвременната българска историография.

Авторефератът отразява правилно и точно съдържанието на рецензираната дисертация.

Авторката има и необходимите публикации по темата – четири статии, публикувани в сборници с научни доклади.

Смятам, че представеният за защита дисертационен труд „Книгоиздаването в социалистическа България: процеси и политики (1944 – 1956)“ отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България и правилника за неговото прилагане и препоръчвам на членовете на научното жури да

гласуват единодушно за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на
Маргарет Николаева Поппетрова.

София, 5 май 2022 г.

Рецензент: проф. Любомир Огнянов